

УДК 811.111'42

ОЦІНКА У ФОКУСІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ

М.З. Конєва (Харків)

Конєва М.З. У статті окреслено функціонування оцінних лексико-стилістичних та синтаксичних одиниць у художньому та публіцистичному дискурсах на матеріалі повісті С. Моема «Тісний куток» (The Narrow Corner) та англomовних журнальних періодичних видань. Функціональний зміст комунікативної оцінки пропонується розглядати як сукупність складових його функціональних компонентів. Стаття обґрунтовує функціональний зміст оцінки (етична/прагматична/естетична, з одного боку, та експліцитна/імпліцитна, з іншого), який актуалізується в комунікативній ситуації та націлений на отримувача оцінного повідомлення.

Ключові слова: дискурс, естетична функція, етична функція, експліцитне вираження оцінки, імпліцитне вираження оцінки, оцінне значення, позитивна/негативна оцінка.

Конєва М.З. Оценка в фокусе функционально-коммуникативной парадигмы. В статье описано функционирование оценочных лексико-стилистических и синтаксических единиц в художественном и публицистическом дискурсах на материале повести С. Моэма «Тесный угол» (The Narrow Corner) и англоязычных журнальных изданий. Функциональное содержание коммуникативной оценки предлагается рассматривать как совокупность составляющих его функциональных компонентов. Статья обосновывает функциональное содержание оценки (этическая / прагматическая / эстетическая, с одной стороны, и эксплицитная / имплицитная, с другой), которое актуализируется в коммуникативной ситуации и нацелено на получателя оценочного сообщения.

Ключевые слова: дискурс, имплицитное выражение оценки, оценочное значение, положительная / отрицательная оценка, эстетическая функция, этическая функция, эксплицитное выражение оценки.

Koniewa M.Z. Evaluation in the focus of functional-communicative paradigm. This article describes the operation of evaluation of lexical-stylistic and syntactic units in the belletristic and publicistic discourses on the material of the story by Maugham "The Narrow Corner" and English-speaking magazines. Functional content of communicative evaluation is proposed as a set of components of its functional elements. The article proves the functional content of evaluation (ethical / pragmatic / aesthetic, on the one hand, and explicit / implicit, on the other), which is updated in a communicative situation and aimed at the recipient of the message.

Key words: aesthetic function, discourse, estimated value, ethical function, explicit expression evaluation, implicit expression evaluation, positive / negative evaluation.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики в аспекті комунікативно-прагматичних досліджень особливий інтерес мовознавців викликає категорія оцінки. При цьому увагу сфокусовано на вивченні особливостей ціннісної картини світу носіїв мови та вербалізації оцінки з огляду на оцінний потенціал мовних одиниць [17, с. 82].

Оцінка дійсності за ознаками „добре” / „погано” є іманентною властивістю психіки людини. Таку оцінку людина переважно здійснює несвідомо, не відокремлюючи її від тих предметів, осіб, фактів,

явищ і станів, які становлять собою об’єкти оцінки. У людській свідомості закладено уявлення про добро і зло. Формуючись у соціумі, особистість засвоює суспільні уявлення про норму, якій у структурі оцінки відповідає поняття стереотипу. Оцінні стереотипи виконують функцію орієнтира для оцінки і переважно є імпліцитними елементами оцінної структури [7, с. 138].

Вивченню особливостей оцінки та засобів її реалізації в сучасній лінгвістиці присвячено чимало праць (Н. Арутюнова, О. Бессонова, Н. Вишива-

на, О. Вольф, Н. Кислицина, Т. Маркелова, І. Онищенко та ін.). Цікаво, що більш запитувана в мовознавчих розвідках негативна оцінка, про що свідчать роботи Л. Гуслистої, О. Кашкіної, Г. Кузенко, Н. Пазич, М. Петрушиної, Г. Скляніченко, Д. Шмельова та ін. Дослідження особливостей реалізації оцінних значень в аспекті співвідношення ознак „добре” / „погано” стає однією з актуальних проблем лінгвістики. Привабливим, на нашу думку, є аналіз функціональних виявів оцінки в художньому і публіцистичному текстах, що дозволить установити співвідношення реалізації позитивної та негативної оцінок, а також класифікувати їх за іншими параметрами.

Дослідженням оцінки як текстової (дискурсивної) категорії займалися такі вчені, як О. Вольф, Т. Космеда, М. Кайки, М. Михальченко, у дискурсах різного функційного призначення, напр., художньому – У. Соловій, епістолярному – Н. Павлик, публіцистичному – Л. Гуслиста, Н. Кочукова, С. Равлюк, І. Онищенко, науковому – Ж. Краснобаєва-Чорна, політичному – К. Серажим, рекламному – В. Зірка, Ю. Булик, розмовному мовленні – В. Труб [17, с. 83].

Актуальність статті обумовлена загальною орієнтацією сучасного мовознавства на функціональність та комунікативність. У зв'язку з цим актуальним є вивчення оцінки в аспекті комунікативно-прагматичних досліджень на матеріалі художнього та публіцистичного дискурсів.

Об'єктом дослідження є художній та публіцистичний дискурси як діалогічна взаємодія дискурсивних особистостей.

Предметом аналізу є диференціація понять “оцінка”, “оцінність”, “оцінне значення” у фокусі функціонально-комунікативної парадигми.

Метою дослідження є виявлення особливостей функціонування оцінних висловлювань у художньому та публіцистичному дискурсах у залежності від прагматичних намірів комунікантів.

Матеріалом цієї статті слугують повість С. Моєма «Тісний куток» (The Narrow Corner) та англомовні періодичні видання.

Оцінка є невід'ємною частиною комунікації,

це «розумовий акт, здійснюваний суб'єктом оцінки в процесі його діяльності» [18, с. 75–76]. Виражене мовними засобами, екстралінгвістичне явище «оцінка» переходить в мовну категорію, виступаючи в семантичній структурі слова як оцінність [12, с. 292].

Оцінка – це універсальна категорія, яка знаходить своє експліцитне або імпліцитне втілення в мовних засобах різних рівнів – словотвірному, лексичному, синтаксичному, а також у дискурсі, реалізується за допомогою мовних одиниць в єдності форми, змісту та функції в процесі комунікації, що дозволяє вважати її мовною категорією з чітко окресленим когнітивно-дискурсивним потенціалом [5, с. 24].

Оскільки предметом нашого дослідження є оцінні висловлення, а основним засобом їх актуалізації – оцінний дискурс, розглянемо детальніше поняття дискурсу. Дискурс (франц. *discourse* – мовлення) – елементарна невербалізована одиниця тексту, що становить складне ціле або виділену змістову єдність, яка на рівні мови реалізується в послідовності речень, зв'язаних між собою за змістом [15, с. 126].

Оцінка виражає особисті думки і смаки мовця, а вони різні у різних людей. У внутрішньому світі людини оцінка відповідає поглядам і відчуттям, бажанням і потребам, обов'язку і цілеспрямованій волі [14, с. 25]. Оцінне значення, таким чином, орієнтоване перш за все на суб'єкта, що говорить, воно є функцією ролі мовця в мовленнєвому акті [6, с. 44–45].

М.М. Михальченко поділяє оцінку за семантикою на позитивну та негативну. Позитивна оцінка становить мовну реалізацію позитивного ставлення (схвалення) до певних ситуацій, явищ, подій, вчинків, осіб, предметів тощо. Під негативною оцінкою ми, слідом за науковцем, розуміємо вираження негативного ставлення (несхвалення) до об'єктів дійсності [7, с. 132]. Оскільки добро і зло взаємопов'язані, а дійсність не ідеальна, то добре та погане можуть мати відносний характер, а „загальна оцінка становить свого роду баланс позитивних і негативних чинників” [2, с. 9].

Певний об'єкт може мати позитивну оцінку за одними аспектами й негативну за іншими. Тому під час визначення характеру оцінки в текстових фрагментах варто не зосереджуватися на окремих засобах реалізації оцінки, а виділяти саме таку загальну оцінку. Проілюструємо це твердження на таких прикладах:

(1) *He felt the doctor's cool stare and looking at him forced his lips to a smile, but it was a painful little smile, oddly appealing and pathetic*

(1, с. 118).

(2) *As we all know here, as does probably most of Europe that our singer Ruslana from Ukraine won the Eurovision song contest last year in Istanbul. As per the 'rules of the game' this meant that Ukraine should host the next event, its 50th Anniversary. Hurrah. But since the initial joy the practicalities of hosting the event in Kyiv have caused a few headaches, even panics. Nearly all the media here have found 'a few flies in the Eurovision ointment'* (2, с. 8).

У наведених вище фрагментах загальна оцінка негативна.

Як бачимо, позитивна оцінка включає норму й переважно не потребує уточнень, способи її реалізації в тексті більш багатозначні та функціональні. Значення негативної оцінки, на думку М.М. Михальченко, характеризують відхилення від норми [7, с. 140], а тому більш диференційовані. До того ж, для структури негативної оцінки характерна наявність інтенсифікаторів.

Об'єктами оцінних мовленнєвих актів можуть бути як живі, так і неживі предмети, а також абстрактні поняття. Якщо оцінюється людина, то об'єктами оцінки, наприклад, позитивної, можуть виступати її зовнішність, одяг, манери, смак, моральні та інтелектуальні якості, поведінка, вчинки, результати діяльності. Якщо оцінюються інші живі істоти (тварини, комахи та ін.), коло оцінюваних ознак звужується до зовнішнього вигляду і поведінки. Неживими об'єктами оцінки можуть служити предмети, природні, погодні та інші явища, абстрактні поняття (ідеї, пропозиції, новини, традиції, ін.), їжа [3, с. 23].

Якщо об'єктами позитивної оцінки виступають неживі предмети або абстрактні поняття, то такі висловлення трактуються як схвалення [3, с. 24]. У мовленнєвому акті схвалення об'єкт оцінки не збігається з адресатом, оскільки неможливо вести бесіду з неживими предметами і явищами природи: мовець може лише поділитися своїм позитивним емоційним зарядом зі співрозмовником. Проілюструємо схвалювані ознаки:

(3) *... those merry, laughing eyes were watching, weighing, judging, and forming an opinion*

(1, с. 15).

Можна помітити, що автор, як справжній психолог, особливу увагу приділяє опису очей, посмішки, оскільки, спілкуючись, люди завжди звертають увагу саме на такі речі. Зовнішність часто відбиває внутрішній стан людини, її переживання, думки та почуття, і неабияку роль у цьому відіграють прикметники з оцінювальним значенням:

(4) *He had great natural kindness* ... (1, с. 24).

Однак, не будь-яка позитивна оцінка інтер'єру, пейзажу, предметів мистецтва, їжі трактується нами як схвалення:

(5) *He was able to amuse himself with little things, and the mangy dog, the chin chickens, the potbellied child all diverted him* (1, с. 12).

Функція впливу – найважливіша функція публіцистичного тексту, тому оцінно забарвлені засоби є важливим чинником його створення. Такі мовні одиниці не тільки дають людині нове пізнання світу, але й інформують про авторське ставлення до зображуваного [1, с. 100]. Категорія оцінних суджень є ефективним засобом впливу на адресата.

Оцінка як лінгвістична категорія є одним з основних компонентів процесу комунікації. У «Термінологічній енциклопедії сучасної лінгвістики» оцінка визначається як: 1) складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці; 2) текстова категорія, підпорядкована інформативності; 3) різновид модальності висловлення, який відображає аксіологічний план ситуації, позначеної повідомленням, тобто ціннісну орієнтацію мовця щодо інтеріоризованої події [15, с. 438–439].

Оцінка може виражатися лексичними засобами, лексико-стилістичними (розмовні слова, просторіччя, лайливі слова, жаргонізми, неологізми, сленгізми, термінологізми, фразеологізми) та зображальними (епітет, метафора, порівняння, іронія, оксиморон, перифраз) [1, с. 104]. Науковці по-різному розглядають проблему класифікації оцінок. Для дослідження оцінки в художніх та публіцистичних текстах ми, слідом за О.Ю. Арешенковою, будемо спиратися на класифікацію В. Федосєєва, який виділяє такі функціональні типи оцінок: морально-етичні, прагматичні та естетичні [16, с. 96]:

(6) *What's the matter with old Kim Ching? Fine old sport* (1, с. 15) (морально-етична оцінка)

(7) *The frail craft could never withstand that monstrous mountain of water* (1, с. 83) (прагматична оцінка)

(8) *Now and then a heavy sea struck them and a cloud of spoon-drift swept along the deck* (1, с. 82) (естетична оцінка).

У першому випадку автор наділяє персонажа Кім Чінга певними негативними якостями, називаючи його «старим пройдисвітом», в чому й полягає морально-етична функція, у другому – вживання прикметників *heavy*, *monstrous*, *frail* створює гнітючу атмосферу катастрофи, що наближається, до того ж співвідношення *monstrous* → *frail* є своєрідною антитезою, відображенням крихкої ненадійності життя у вирі людських пристрастей, – все це має, на думку автора, справити значне враження на адресанта (читача). І, нарешті, опис шаленого приголомшливого моря з силою-силеною морської піни, що заливала палубу, змітаючи все на своєму шляху, створює естетичне враження жаху від розбурханої стихії.

Таким чином, суб'єктивна модальність властива опису в цілому і є характерною для цієї композиційно-мовленнєвої форми. Обов'язкова наявність в описі емоційно-оцінних слів „задає“ образ особисто оцінювача – самого автора або персонажа, що спостерігає, точку зору якого автор у такий спосіб уводить [21, с. 213]. Оцінка невіддільна від оцінюючого суб'єкта і характеризує не тільки те, що оцінюється, але й оцінювача.

Найчастіше оцінка досягається через мовні засоби її вираження або через сам зміст повідомлення. Ми вважаємо, що прагматична оцінка в художніх та публіцистичних текстах значно переважає над іншими типами, а точніше об'єднує їх, тому арсенал мовних засобів ясно окреслюється: переважно це епітети, виражені прикметниками й прислівниками, що підкреслюють якості предметів і явищ, збагачуючи новими емоціями, смисловими нюансами; антитези та оксюмори, які дають змогу стисло і влучно схарактеризувати якусь важливу рису предмета, явища, події, точно виявити до них своє ставлення [8, с. 67], наприклад:

(9) *Perhaps he was not very clever, but he was immensely reliable, and the charm of his simple, honest nature pleasantly complemented the charm of his ungainly person* (1, с. 161).

В останньому випадку за допомогою слів-інтенсифікаторів *very*, *immensely* досягається значна психологізація образу, сприяючи підсилению портретних ознак героя.

Із симпатією автор зображує героя повісті, доктора Сандерса, наділяючи його позитивними епітетами, наприклад:

(10) *He seemed to them a sensible man* (1, с. 8).

Різні типи оцінки виражаються здебільшого лексичними засобами – якісними прикметниками та прислівниками [10, с. 115]; найуживаніші зображальні засоби – епітет, метафора, порівняння, що забезпечують образність та виразність.

Розглядаючи категорію оцінки у функціонально-прагматичному аспекті, С. Проскуркіна, Н. Василькова репрезентують оцінні судження в двох різновидах [13, с. 56]:

- судження, у яких об'єкт оцінки експліцитно виражений, наприклад:

(11) *He looked so young that you could hardly believe he was a grown man, and his deep, ringing voice sounded almost comic* (1, с. 125).

- судження, у яких об'єкт оцінки прямо не називається, тобто імплікується:

(12) *I do not know even what to do. What a mess!* (3, с. 12).

За нашими даними, експліцитне вираження оцінки є найбільш поширеним порівняно з імпліцитним.

Оцінка в художньому творі є одним із головних компонентів семантичного складника мовних одиниць. Категорія оцінки корелює з іншими категоріями художнього тексту, служить засобом мовного втілення його прагматичної орієнтації морально-етичного та дидактичного змісту [9, с. 6].

Категорію оцінки в художньому творі, на думку О.М. Островської, доцільно розглядати в плані змісту та в плані вираження, тобто шляхом дискурсного аналізу функціонування мовних структур. У плані змісту вона може бути меліоративною (позитивною) або пейоративною (негативною). Нейтральної оцінки не існує [9, с. 7]. У плані вираження оцінка реалізується експліцитно або імпліцитно, наприклад:

(13) *It was pitiful to think that Ah Kay, with his slender ivory beauty, must become nothing but a little shriveled, wizened Chinaman...* (1, с. 203) (негативна оцінка)

(14) *He was always very mild and amiable and polite* (1, с. 225) (позитивна оцінка)

В.І. Шаховський вважає, що наявність у семантичній структурі слова емотивного та оцінного компонента дозволяє ідентифікувати такі лексеми як “прагматичні слова”, які окрім денотативних характеристик, включають ще й компоненти “логіко-емоційного чи оцінного ставлення до денотативної частини лексичного значення слова” [19, с. 32].

За твердженням О.М. Вольф та В.І. Шаховського, в основі емоції лежить оцінка [4, с. 40–42], а кожна емоція людини є результатом певного виду оцінки [8; 18]. У цьому плані можна говорити про оцінні підстави емоцій. З іншого боку, емоція може й сама служити підставою для оцінки. У будь-якому разі емоції та оцінки пов'язані між собою причинно-наслідковими відношеннями. Отже, оцінка та емоції взаємодіють таким чином: оцінка – це думка суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція – це переживання суб'єктом цієї думки.

В англійській мові чимало й таких слів, що мають стале додаткове забарвлення. Їх називають

стилістично забарвленими. Саме така лексика переважно й використовується для передачі оцінки, оскільки вона містить компонент стилістичного значення, здатного виражати позитивне або негативне ставлення мовця до позначуваного словом предмета чи явища [11, с. 13]. У цьому зв'язку підкреслимо, що оцінка, яка міститься в значенні стилістично забарвлених слів, настільки явно виражена, що не дозволяє вживати їх в інших значеннях, наприклад:

(15) *Fred looked up quickly and a smile was wrung from his tortured lips* (1, с. 200).

Як бачимо, душевний стан Фреда безпосередньо відбивається на його обличчі.

Публіцистичний текст теж відрізняється значною кількістю маркованих лексичних одиниць, що несуть у собі оцінне значення. Наступний фрагмент з діалогічного дискурсу (інтерв'ю) ілюструє вживання в мовленні комунікантів сталих стилістично забарвлених мовних одиниць з оцінними позитивними конотаціями:

(16) *Also, these athletes behave in a more relaxed manner; they answer journalists' questions mid show and comment on their own performances. Sometimes they can pull off a funny stunt just to amuse the crowd* (3, с. 10).

У цьому фрагменті фразеологічний вираз *to pull off a funny stunt* означає «витнути щось смішне» і стосується спортсменів, які поведуться розкуто, а, буває, й утнуть щось незвичне, розраховуючи на реакцію глядачів.

Таким чином, оцінні засоби виявляються на всіх рівнях мови. Оцінний компонент значення мовної одиниці може бути зумовлений її лексико-семантичними властивостями, приналежністю до певного дискурсу – в нашому випадку художнього й публіцистичного – і вживанням у певному контексті. Найпоширенішими є лексичні оцінні засоби, що виконують конотативну, прагматичну та естетично-етичну функції.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні параметрів оцінки та визначенні її комунікативно-прагматичних функцій в інших видах дискурсу, зокрема, науковому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешенкова О.Ю. Типи оцінок та мовні засоби їх вираження в рекламних текстах / О.Ю. Арешенкова // Філологічні студії. – 2012. – № 7. – С. 100–109.
2. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н.Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1984. – С. 5–23.
3. Бігунова Н.О. Об'єкт оцінки в позитивно-оцінних мовленнєвих актах (на матеріалі сучасної англійської мови) / Н.О. Бігунова // Лінгвістика ХХІ ст.: нові дослідження і перспективи. – 2012. – № 5. – С. 23–27.
4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
5. Доля І.В. Когнітивно-прагматична спрямованість оцінних висловлень в англійському дискурсі / І.В. Доля // Записки з романо-германської філології. – 2009. – № 23. – С. 23–25.
6. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту / В.А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Михальченко М.М. Способи реалізації позитивної та негативної оцінки в тексті: кількісне та функціональне співвідношення / М.М. Михальченко // Лінгвістика. – 2009. – № 1 (16). – С. 132–141.
8. Новиков В.П. Компоненты функционального содержания коммуникативной оценки / В.П. Новиков // Держава та регіони. – 2009. – № 1 – 2. – С. 66–70.
9. Островська О.М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Островська. – Львів, 2001. – 20 с.
10. Почепинская С.М. Коммуникативные нарушения в оценочном дискурсе / С.М. Почепинская // Актуальные проблемы филологии та перекладознавства. – Х. : ХНУ, 2005. – С. 115–117.
11. Приходько Г.І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова / Г.І. Приходько // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2009. – № 45. – С. 12–18.
12. Прищепчук С.А. Роль оценочной лексики в формировании коммуникативного эффекта при переводе политического дискурса / С.А. Прищепчук // Мова і культура. – 2009. – № 11. – С. 292– 96.
13. Проскуркіна С. Репрезентация оцінки в мікро-тексті / С. Проскуркіна, Н. Василькова // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. пр. – Вип.10. – Херсон : Айлант, 2001. – С. 55–58.
14. Романовская А.А. Оценочная семантика античного символа как вербальной единицы / А.А. Романовская // Мова і культура. – 2009. – № 11. – С. 25–32.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія [авт.-уклад. Селіванова О.О.]. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
16. Федосеев В.А. Предложения с предикатами оценки / В.А. Федосеев // Русский язык в школе. – 1998. – № 2. – С. 95–103.
17. Халіман О.В. Граматичне значення минулого часу як засіб вираження оцінки в художньому стилі / О.В. Халіман // Лінгвістичні дослідження. – 2012. – № 34. – С. 80–86.
18. Чернявская Е.А. Оценочность в семантике лексических единиц / Е.А. Чернявская // Лексическая и грамматическая семантика : материалы Республиканской научной конференции. – Белгород, 1998. – С. 75–77.
19. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.
20. Concise Oxford English Dictionary / ed. by C. Soanes and A. Stevenson. – Oxford : Oxford University Press, 2004 // Babylon 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.babylon.com.
21. Fairclough N. Language and Power / Fairclough N. – L. : Longman, 1989. – 259 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Моэм У. Сомерсет. Тесный угол: [Книга для чтения на английском языке] / У. Моэм. – СПб. : Антология, КАРО, 2006. – 256 с.
2. The Ukrainian. – 2005. – № 2. – P. 8–10.
3. The Ukrainian. – 2007. – № 1. – P. 12–14.